

Stari grad Bjelaj (Bilaj) u Bjelaju, historijska cjelina
Status spomenika -> **Nacionalni spomenik**

Objavljeno u "Službenom glasniku BiH", broj 32/09.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4 Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39 stav 1 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 9. marta 2007. godine, donijela je

O D L U K U

I

Istorijska cjelina – Stari grad Bjelaj (Bilaj) u Bjelaju, opština Bosanski Petrovac, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini utvrđenje iz kasnog srednjeg vijeka i osmanskog perioda, te Velika i Mala gradina iz praistorijskog doba.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. 32/91-1 (stari premjer), posjedovni list broj 110, k.o. Bjelaj, opština Bosanski Petrovac, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene prema Aneksu 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02 i 27/02 i 6/04).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vlada Federacije) dužna je da obezbijedi pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljem tekstu: Komisija) utvrdiće tehničke uslove i obezbijediti finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Radi trajne zaštite nacionalnog spomenika, na parceli definisanoj u tački I stav 3 ove odluke i platou Mala i Velika gradina, sjeverno od utvrđenja, utvrđuju se sljedeće **mjere zaštite**:

- dozvoljeni su istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na tekućem održavanju i radovi koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručno nadziranje nadležne službe zaštite nasljeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);
- prostor spomenika biće otvoren i dostupan javnosti, a može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;
- obavljanje radova na infrastrukturi dozvoljeno je samo uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;
- nije dozvoljena izgradnja saobraćajnica punih profila, kuća i svih objekata koji u toku izgradnje ili u toku eksploatacije mogu ugroziti nacionalni spomenik;
- nije dozvoljeno odlaganje otpada.

Vlada Federacije je dužna, posebno, obezbijediti sprovođenje **sljedećih mjera**:

- sanaciju nacionalnog spomenika;
- izradu i provedbu programa prezentacije nacionalnog spomenika.

IV

Stavljaju se van snage svi sprovedbeni i razvojni prostorno - planski akti koji su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i opštinske službe suzdržaće se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu da oštete nacionalni spomenik ili dovedu u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostaviće se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i opštinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi sprovođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke i nadležnom opštinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresovanim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4 Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02, «Službeni glasnik Republike Srpske», broj 79/02, «Službene novine Federacije BiH», broj 59/02 i «Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH», broj 4/03), briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 120.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Broj: 05.2-2-39/07-2
7. marta 2007.godine
Sarajevo

Predsjedavajuća Komisije
Ljiljana Ševo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovu člana 2 stav 1 Zakona o sprovođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, ustanovljene prema Aneksu 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, «nacionalni spomenik» je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Komisija je donijela odluku o stavljanju istorijske cjeline – **Srednjovjekovni stari grad Bjelaj (Bilaj)** na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod rednim brojem **120**.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V stav 4 Aneksa 8 i člana 35 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila sprovođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II - PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju, izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (kopiju katastarskog plana i zemljišnoknjižni izvadak),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- istorijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Stari grad Bjelaj (Bilaj) se nalazi na rubu Bjelajskog polja. Sa ceste Bosanski Petrovac- Bihać u Vrtočama se skreće na put ka Kulen Vakufu, a sa tog puta na lokalni put do sela Bjelaj. Kod pravoslavne crkve se put penje ka gradu Bjelaju (Bilaju) u dužini od oko 1.7 km. Grad je smješten na sjevernom pobođu planine Osječenice koje okružuje Bjelajsko polje sa zapadne strane. Područje oko samog grada je nenaseljeno i pusto.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. 32/91-1 (stari premjer), upisan u posjedovni list broj 110, k.o, Bjelaj, opština Bosanski Petrovac, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Istorija

Grad Bjelaj (Bijal) se prvi put spominje u pisanim izvorima 1495. godine. Godine 1528., po osvajanju Jajca, osmanske čete su se razasule u krajevima današnje sjeverozapadne Bosne. Pod Bjelajem (Bijajem) ih je potukla vojska pod komandom bana Ivana Karlovića i braće Vuka i Krste Frankopana (*Truhelka, 1912, 130; Kreševljaković, 1953, 40*). Dana 29. jula 1573. godine Osmanlije su upale i sakupljale vojsku u Bjelajskom polju u namjeri vođenja operacija prema gradu Bihaću (*Lopašić, 1943, 245; Vego, 1957, 11*).

Između 1530-1537 godine Bjelaj (Bilaj) je potpao pod osmansku vlast. Pripao je bosanskom sandžaku, vilajetu i kadiluku Neretva. Već 1540. godine spominje se prvi put nahija Bjelaj, a nešto kasnije spominje se kao nahija Bjelaj-Blagaj, ali ubrzo potpada kod kadiluk Kamengrad, koji se spominje kao kadiluk u bosanskom ili kliškom sandžaku. Od 1562. godine nahija Bjelaj je priključen kadiluku Novosel koji je bio u kliškom sandžaku. Od kraja 17. i početkom 18. vijeka nahija Bjelaj ili Bjelaj-Blagaj navodi se u popisima i bosanskog i kliškog sandžaka. U kliškom sandžaku navodi se u kadiluku Novosel, a u bosanskom u kadiluku Kamengrad (*Šabanović, 1982, 181, 216, 228*).

U gradu Bjelaju (Bilaju) je bila stalna posada pod zapovjedništvom dizdara. Zabilježeno je da je 1577. godine u tvrđavu smještena posada od 370 osmanskih plaćenika. U septembru 1584. godine dijelovi senjske i slunjske krajišne posade su prodrli duboko na osmansku teritoriju do Bjelaja i Novog na Uni (*Kruhek, 1995, 325-326*). Od 1592. grad se nalazio u sastavu bihačke kapetanije, a od 18. vijeka u sastavu petrovačke kapetanije. Dizdar Bjelaja (Bilaja) Alijaga bio je u komisiji za razgraničenje sa Mlecima. Dana 19. jula 1737. godine ovdje je poražen dio austrijske vojske koja je sa više strana nadirala u Bosnu. Zapovjednik bosanskih četa je bio Alibeg Omerpašić koji je poginuo u toj borbi. Godine 1747. u Bjelaju (Bijalu) je bila posada od 30 članova i dizdar Hasanaga. Prema popisu stanja utvrđenja i oružja u njima iz 1833. godine, u Bjelaju (Bilaju) je bio 1 top od 12 pedalja i 3 mala topa od 6 pedalja. Grad je

2. Opis dobra

Stari grad Bjelaj (Bilaj) dobio je ime po bjelini (bijeljoj ili biljoj boji) kojom se isticao iznad Bjelajskog polja. Mnogi gradovi u Bosni i Hercegovini u svom imenu sardžavali su tu odrednicu, kao Biograd (*Akhisar*), Biogranci i mnogi drugi.

Cijeli kompleks je smješten na vrhu jednog brijega, na platou koji se proteže u osnovnom pravcu sjever-jug, dugačkom oko 850 m. Plato se dijeli na sjevernu, širu i južnu, užu polovinu koje su podjednako dugačke. Na južnom kraju sjeverne polovine platoa nalazi se **Velika gradina**, nedovoljno istražen praistorijski lokalitet iz bronzanog i gvođenog doba. Južni dio platoa, koji je mnogo uži od sjevernog je u obliku lingule. Na njegovom sjevernom kraju je neistraženi praistorijski lokalitet **Mala gradina**. Južno od nje je veliko utvrđenje iz osmanskog i srednjovjekovnog perioda, tj. grad Bjelaj ili kako se spominje u starijoj literaturi Bilaj. Zauzima površinu dužine preko 150 m i širine 40 m. Utvrđenju je lak prilaz sa zapadne padine ispod koje vodi put od pravoslavne crkve u Bjelaju preko pobođa i planine Osječenice ka Koluniću.

Stari grad Bjelaj (Bilaj) ima dva dijela: južni srednjovjekovni i sjeverni osmanski dio. **Srednjovjekovni grad** ima tlocrt nepravilnog pravougaonika dužine preko 40 m (sjever-jug), a širine oko 35 m (istok-zapad). Ulaz u grad nalazi se u sjevernom bedemu.

Polulučno je zasveden, sa djelimično sačuvanim lukom i dovratnicima. U sjeverozapadnom uglu nalazi se masivna okrugla kula izbačena 2/3 van bedema, visine oko 16 m. Ulaz u kulu je na visini od oko 4 m iznad trenutog nivoa zemljišta. Prema vanjskoj oplati pretpostavlja se da je unutrašnjost kule bila podijeljena na tri nivoa: prizemlje ili podrum, prostor u nivou ulaza, te prostor iznad ulaza jer se na platnu bedema vidi neprekinut niz otvora za stropne grede. Istočno uz ulaz su ostaci uskog šupljeg ozidanog prostora visokog koliko i bedem (15-16 m). Taj prostor je bio prigraden uz bedem. Sačuvan je samo njegov gornji dio i vjerovatno je služio za uspinjanje vojnika na vrh zida na kojem su bili grudobrani, te ponegdje male puškarnice. Na tlu su ostaci istočnog dijela podužnog zida koji čini cjelinu sa vertikalnim ostatkom opisanog zida uz bedem. Ti ostaci zida na tlu dijele istočni uži dio unutrašnjosti grada od zapadnog. Oni se nakon par metara ka jugu gube, a na zapadnoj strani prema kuli im se ne vide tragovi. Stiče se utisak da je to bio dio nekog ograđenog prostora koji je štitiu prodor u unutrašnjost grada. Zapadna strana grada je bila teže odbranjiva jer se neprijatelj mogao privući "s leđa". Zapadni bedem je zato monolitan i završava grudobranima, od kojih se sačuvao vrlo mali dio. Ispod nivoa drudobrana sačuvan je niz kamenih konzola na vrhu bedema koje su služile za drvenu ophodnu liniju. Ispod njih je opet niz kraćih konzola ugrađen u bedem. Istočni bedem je bio okrenut prema Bjelajskom polju. Na njemu su 4 velike puškarnice polukružno zasvedene. Konstruisane su tako da se može sa drvene ili kamene platforme pucati u stojećem stavu. Na nekima od njih još su sa unutrašnje strane bedema sačuvani vertikalni i horizontalni, lijepo klesani kameni blokovi i ploče koji su služili kao okviri. Iznad puškarnica je horizontalni niz rupa za stropne grede iznad kojih su kamene konzole. Sa tog bedema je pogled na cijelo Bjelajsko polje i okolinu. Južni bedem je u potpunosti srušen. Do kule uz zapadni bedem su ostaci cisterne. Bedemi i kula starijeg utvrđenja građeni su od sedrenih blokova i lomljenog kamena. Pred sjevernim bedemom i ulazom u stari dio grada je jarak koji je zasut, ali se mogu raspoznati njegove konture.

Od kule na zapadnoj strani počinju ostaci **velikog obora** koji je dograđen uz srednjovjekovni grad u osmanskom dobu. Obor je smješten sjeverno od starijeg dijela grada, skoro pravilnog je četverougaoanog oblika, dužine 110 m, širine oko 40 m. Sačuvani su samo dijelovi zapadnog bedema obora, ponegdje do visine 2 m.

Po građi se potpuno razlikuju od bedema srednjovjekovnog grada. Građeni su od sitnije lomljenog kamena spajanog sa puno maltera. U oboru je bila mala džamija koju je zabilježio Čurčić 1902. godine. Danas je na njenom mjestu udubina ispunjena gomilom kamenja. Prema Čurčiću ulaz u obor je bio na sjevernom zidu. Bio je nadsveden "šiljastim lukom" (Čurčić, 1902, 233-234). Na tom mjestu su jedva vidljivi nadzemni ostaci bedema ili samo njegovi tragovi. Najočuvaniji dio bedema iz osmanskog doba je južno i sjeverno od srednjovjekovnog jarka, duž zapadne strane platoa. Prema završetku jednog dijela zapadnog bedema izgleda da je još jedan ulaz bio u tom zidu sjeverno od jarka. Duž istočne strane bedem nije sačuvan.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Ruševine starog grada Bilaja (Bjelaja) stavljene su pod zaštitu države Rješenjem broj 152/51 od 1. II 1951, Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti, Narodna Republika Bosna i Hercegovina, Sarajevo. Rješenjem istog Zavoda broj 02-842-3 od 18.IV 1962. ovaj spomenik je upisan u registar nepokretnih spomenika kulture.

U Prostornom planu Bosne i Hercegovine do 2000. godine, Faza B, Prirodne i kulturno-istorijske vrijednosti, sačinjenom 1980. godine, Stari grad Bilaj evidentiran je kao spomenik I kategorije.

Na Privremenoj listi nacionalnih spomenika Komisije/Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika evidentirana je kao **Bosanski Petrovac- Bilaj (Bjelaj)-Srednjovjekovni stari grad** pod brojem 120.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nisu vršeni.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, u februaru 2007. ustanovljeno je da je srednjovjekovni grad još uvijek dosta dobro sačuvan, dok su od osmanskog obora ostali samo dijelovi zapadnog zida. U bedemima srednjovjekovnog grada uočene su rupe iz kojih je vađen kamen.

6. Specifični rizici

Nacionalni spomenik izložen je propadanju usljed zapuštenosti, neodržavanja i nepostojanja odgovarajućeg plana upravljanja.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterijume za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom ("Službeni glasnik BiH", br.33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijumima:

- A) Vremensko određenje**
- B) Istorijska vrijednost**
- C) Umjetnička i estetska vrijednost**
 - iii. Proporcije
 - v. Vrijednost detalja
 - vi. Vrijednost konstrukcije
- D) Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)**
 - i. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim istorijskim periodima
 - ii. Svjedočanstvo o istorijskim promjenama
 - iii. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru
- F) Ambijentalna vrijednost**
 - iii. Objekat ili grupa objekata je dio cjeline ili područja
- G) Izvornost**
 - v. Položaj i smještaj u prostoru
- H) Jedinstvenost i reprezentativnost**
 - i. Jedinstven i rijedak primjerak određenog tipa ili stila

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- zemljišnoknjižni izvadak,
- fotodokumentacija Komisije sa terena koja se sastoji od fotografija, snimljenih u februaru 2007. godine,
- dvije geografske karte.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1902. Ćurčić, Vejsil, „Starine iz okoline Bosanskog Petrovca“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XIV, Sarajevo, 1902., 229-241.
- 1912. Truhelka, Ćiro, „Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIV, Sarajevo, 1912, 92-233.
- 1943. Lopašić, Radoslav, *Bihać i Bihaćka krajina*, (II izdanje), Zagreb, 1943.
- 1952. Kreševljaković, Hamdija, *Prilozi povijesti bosanskih gradova pod turskom upravom. Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom II*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1952, 119-184.
- 1953. Kreševljaković, Hamdija, „Stari bosanski gradovi“, *Naše starine I*, Sarajevo, 1953, 7-45.
- 1957. Vego, Marko, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo, 1957, str. 11.
- 1982. Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, II izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1982.
- 1995. Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995.